

PALU'DA EL SANATLARININ DÜNÜ BUGÜNÜ YARINI

The Past, The Present and The Future of The Handcrafts in Palu

Sedat KAYA¹

Özet

El sanatları bir toplumun refah düzeyini, ekonomisini, psikolojisini, kültürel yapısını ve bulunduğu bölgenin coğrafik yapısını, diğer bölgelerle ilişkisini, insani etkileşimlerin detaylarını anlatan sanatsal bir olgudur. Ekonomik ve toplumsal değişiklikler, hızlı sanayileşme, sosyo kültürel ve jeopolitik değerlerin değişmesi, insani ihtiyaçların farklılaşması sonucu günümüzde el sanatlarının neredeyse tamamı unutulmaya yüz tutmuştur. Unutulan el sanatları bölgenin esas değerini yitirmesine, bölge insanının geçmişini unutmasına, sanatsal ve kültürel değerlerin yok olmasına neden olmaktadır. Eskiden çok yaygın olarak yapılan kuyu dokumacılığı, ayakkabılara geleneksel yöntemlerle işlenen yemenicilik, evlerde kullanılan ağaç oymacılığı Palu'da günümüzde unutulmaya yüz tutmuş el sanatları arasındadır. Toplumun değişen dinamikleri ile unutulmaya yüz tutan bu el sanatlarını tekrar günümüze kazandırıp ve yarınlara aktarabilmek toplumun sanat anlayışını ve sanata bakış açısını değiştirecektir. Bu çalışmanın amacı Palu'da el sanatlarının tarihi gelişimini incelemek ve bu incelemeler sonucu günümüze ulaşan el sanatlarının değerini arttırmak ve korumak, günümüzde unutilan el sanatlarının ise tekrar canlanması ve gelişmesine yönelik öneriler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: *El sanatları, Palu, Sanat.*

Abstract

The work of handcrafts is generally an artistic concept which describes the welfare , economy, psychology, cultural structure and geographic nature of a society and its interactive relations with the other regions and the details of interactive human relations as well. It is a pity that almost all of those handcrafts have completely been forgotten as a result of social and economic changes , fast changing technology, varieties in socio-cultural and geo-political values and the differentiation of human needs in time, so those completely forgotten hadcrafts caused the region to lose main values, the people living in the region to forget past background and the values of culture and art to disappear. The widely spread handcrafts in the past such as well weaving, shoe making works made in traditional ways and the wood carving used in homes have all been completely forgotten in Palu in the present. It is our view that it is likely to make an important change in the view point of life of the society and their way of understanding art when we bring those forgotten handcrafts into life again seeing that the dynamic parameters in the society are continuously changing. The aim of this work is to study the historical background of handcrafts and rise the popularity of those which could achieve to reach our time and protect them, and also present our recommendations as to how to make those forgotten handcrafts live again and develop them as well.

Key Words: *Art, Handcrafts, Palu.*

¹ Düzce Ün. Kaynaşlı Meslek Yüksek Okulu, Geleneksel El Sanatları Bölümü.

1. Giriş

İnsanoğlunun kendini ifade etmesi ve dünya görüşünü yansıtmasıyla birlikte yaşayış, davranış biçimleri, maddi manevi ürünleri çok yönlü olarak değişmiştir. Bu olgular doğrultusunda toplumdan topluma değişen kültür ortaya çıkmıştır. Kültürün içinde bulunan farklı zevk ve duyguların ürünü olan sanat ortaya çıkmıştır. Sanatın öğeleri arasında bulunan el sanatları, insanoğlunun varlığından bu yana doğa şartlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Hünerel ve Er 2012:180). El sanatları ilk olarak korunmak, örtünmek, avlanmak ve hayatta kalmak için yapılmıştır. Çevresel şartların değişmesiyle ve insanoğlunun gelişmesiyle birlikte el sanatları da farklı amaçlar doğrultusunda değişimler göstermiştir. İnsanoğlunun toplumsal birliktelik sağlamasıyla birlikte el sanatları geleneksel hal kazanmıştır ve bugüne kültür mirası olarak gelmiştir.

El sanatları, bir toplumun kültürel kişiliğini yansıtan ve anlamlandıran tarihi belgeler olarak görülmektedir. Bir toplumda kültürün gelişmesinde en önemli katkılardan birini de el sanatları sağlamıştır (Nas 2012:1629). Bu bağlamda el sanatları, birey ve toplumun beceri ve algısına dayanan, doğal ve yapay maddelerin kullanılarak el ve basit araçlar vasıtasıyla yapılan, bireyin ve toplumun yaşantısını, düşüncesini, yeteneğini, üretim kapasitesini yansıtan gelir getirci ürünlerdir. Toplumlarca gelecek kuşaklara aktarılan el sanatları ayrıca iletişim aracı görevi de yapmaktadır. Eğitim, ekonomik, sosyal ve zihinsel değerlere katkı sağladığı gibi bir ülkenin kalkınmasında da önemli bir unsur olmaktadır (Onuk 1998:5).

Bölgenin ekonomik, coğrafi şartlarından etkilenen el sanatları yöreden yöreye farklılık ve çeşitlilik göstermektedir. Anadolu coğrafyası zengin el sanatları ürünleriyle insanlık tarihinde büyük bir öneme sahiptir (Yanar 2012). Anadolu bölgesinin kültürel çeşitliliği halk üzerinde farklı özelliklerin görülmesinde büyük etki göstermiştir. Bu etki el sanatlarında da görülmüştür. Hayvancılığın gelişmiş olduğu bölgelerde halı, kilim, battaniye ve yöresel kumaş dokumalar yaygın olarak görülürken, taş ve bitki çeşitliliği zengin olan yörelerde ağaç ve taş işlemeciliği gelişmiştir (Karakaş 1999:133).

Anadolu insanının yaşama bakışını ve tarzını yansıtan el sanatları daha çok usta çırak ilişkisi ile öğrenilip nesilden nesle aktarılmıştır. El sanatları ürünlerinin çoğunda önceden yapılmış bir tasarım bulunmamaktadır ve bu yüzden ürün üreticinin hafızasındaki bilgiler ve o andaki duygularına, yaşantısına göre oluşturulmaktadır. Fakat günlük yaşam için üretilen el sanatları desen, boyut, renk, şekil ve kullanım amacı doğrultusunda farklılıklar göstererek zamana ayak uydurabilmiştir (Orakoğlu 2011:861).

El sanatlarındaki değişimin en önemli nedenlerinin başında bilim ve teknolojinin ilerlemesi gelmektedir. Teknoloji ve bilimde ilerleme insanoğlunun anlamsal ve sanatsal olarak değişmesine yol açmıştır (Ölmez ve Etikan 2008: 372). Özellikle sanat kavramında sanayi devrimiyle birlikte büyük bir değişiklik gözlemlenmiştir. Sosyal, ekonomik, siyasal, düşünsel ve kültürel değerlere bağlı

olarak sanat anlayışları sürekli değişim göstermiştir. 20. ve 21. yüzyılda kırsal kesimin kentleşmeye ayak uydurması ile birlikte okuyan ve çalışan nüfus artmış, atölyeler sanayi fabrikalarına dönüşmüş ve turizm önem kazanmıştır (Ergür 1997:383). Usta çırak ilişkisi azalmaya başlamasıyla birlikte el sanatlarına gösterilen ilgi gerilemeye başlamıştır.

Anadolu'da görülen ustadan çırağa aktarılan el sanatları günümüzde azalmış ve yok olmaya yüz tutmuştur. Özellikle el sanatları tarihinde çok önemli yer tutan ve ün kazanmış Palu'da eskiden çok yaygın olarak yapılan kuyu dokumacılığı, ayakkabılara geleneksel yöntemlerle işlenen yemenicilik, evlerde ve mimari eserlerde kullanılan ağaç oymacılığı gibi el sanatları günümüzde neredeyse unutulmuştur. Bunun yanı sıra semercilik ve bakır işlemeciliği ise günümüzde çok az sayıda yapılmaktadır. Toplumun değişen dinamikleri ile unutulmaya yüz tutan bu el sanatlarını tekrar günümüze kazandırıp ve yarınlara aktarabilmek toplumun sanat anlayışını ve sanata bakış açısını değiştirecektir. Bu çalışmada Palu'da el sanatlarının tarihi gelişimi ve günümüze ulaşan el sanatlarının değerini arttırmak, korumak, günümüzde unutilan el sanatlarının ise tekrar canlanması ve gelişmesine yönelik öneriler sunulmuştur.

2. Palu'nun Tarihi ve El Sanatları

Palu, Hurri-Mitaniler, Asurlular, Persler, İskender, Roma ve Bizans İmparatorluğu gibi birçok kültürden etkilenmiştir. 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Türk toprağı olarak öncelikle Artukoğulları Beyliği daha sonra Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yer almıştır. Birçok beylik ve devletin himayesinde kalan Palu, kültürel, sosyal anlamda zenginleşmiş ve özgün ürünler ortaya koymuştur. Bu durum Palu'da el sanatlarının gelişmesinde katkıda bulunmuştur. Özellikle dokumacılık, taş ve bakır işlemeciliği, semercilik, çömlekçilik, yemenicilik, iğne oyacılığı Palu bölgesinde en çok gelişen el sanatları arasında bulunmaktadır.

2.1. Dokumacılık

Palu ve köylerinde yapılan kilim, cicim, çul ve keçeler bölgede ve ülkede bilinmektedir. Kilim ve cicimler mazman adı verilen tezgahlarda dokunmaktadır. Geçmişte yaygın olan bez dokumacılığı ise kuyu adı verilen tezgahlarda yapılmaktadır fakat günümüzde kuyu dokumacılığı yapılmamaktadır. Dokumalarda en çok kullanılan motifler ise akrep ayağı, eli belinde, çiçek göz, saç bağı, öküz gözü, kaz ayağı, çengel, kartal, sinek gibi motiflerdir (Şekil-1). Bunun yanında Palu Kadınlar Derneği Tarafından yürütülmekte olan proje içişleri Bakanlığı Dernekler Daire Başkanlığı tarafından desteklenmektedir (Şekil-2).

Şekil-1. Dokuma motifleri.

Şekil-2. Resimli dokumalar.

2.2. Bakır İşlemeciliği

Palu bölgesinde bakır işlemeciliği oldukça yaygındır fakat günümüzde bakır işlemeciliği yerini fabrikasyon ürünlere bırakmıştır. Bakır işlemeciliği dövme, çekme, dökme teknikleri uygulanarak yapılmaktadır. Bezemelerde en çok kullanılan desenler lale, yaprak, panter, aslan, balık, kurt, karaca ve geometrik şekillerdir. Bu desenler kazan, oturak, güğüm, ibrik, leğen, sitil, yemek tabağı, tava, tencere, kapı tokmağı, cezve ve kevgir üzerine yapılmaktadır. Son yıllarda teknolojinin gelişmesi ve ustaların çirak bulamaması nedeniyle bakır-

cılık alüminyum ve çelik fabrikasyon ürünlere yenik düşmektedir. Fakat Palu Halk Eğitim Merkezi'nde son birkaç yıldır düzenlenen kurslarla bakır işlemeciliği hak ettiği önemi yavaş yavaş bulmaya başlamıştır (Şekil-3). Bakır işlemeciliğinin eşliğinde sedef kakmacılıkta açılan kurslarla birlikte eğitimi verilmektedir.

Şekil-3. Bakır işlemeciliği ve ürünleri.

2.3. Semercilik

Semercilik, motorlu taşıtların olmadığı yıllarda Palu ve çevresinde oldukça yaygın ve önemli bir geçim kaynağıydı fakat günümüzde eski önemini yitirmiştir. Semerler, çul, meşin, kamyş, saman ve ipten yapılmaktadır (Şekil-4).

Şekil-4. Semerler.

Günümüzde Elazığ ve çevresinde 7-8 tane semerci dükkanı varlığını sürdürmektedir. Palu'da semerciliğin en son ustası lakabıyla Semerci Septin adıyla bilinen Septin Karaçam ustadır.

2.4. Çömlekçilik

Elazığ ve çevresinde yapılan kazılarda paleolitik çağa kadar gittiği belirlenen çömlekçilik sanatı Palu'da da önemli geçim kaynakları arasında yer almaktaydı. Çömlekçilikte su testileri, güveç, küp, tandır malzemeleri yapılmaktadır (Şekil-5). Şu anda günümüzde Sivrice ilçesinde ve Palu'nun bazı köylerinde geleneksel usullere göre halen daha çömlekçilik yapılmaktadır. Aynı zamanda Halk Eğitim bünyesinde çini işlemeciliği adı altında düzenlenen kurslarda seramik işlemeciliği ön plana çıkmaktadır.

Şekil-5. Çömlekler.

2.5. İğne Oyacılığı

İğne oymacılığı Palu'da çok eski tarihlerden beri yapılmaktadır. İğne oycılığı daha çok düz tülbentlere ve renkli yazmalara yapılmaktadır (Şekil-6). İğne oylarının kültürel mesajlar içererek günümüze kadar geldiği bilinmektedir. İğne oyları ve oyalı yazmaları genç kızlar çeyizleri için hazırlamaktadır ve bunun yanında ekonomik olarak da gelir elde etmektedirler.

Şekil-6. İğne oyası örneği.

3. Sonuç

Günlük yaşamın içinde kullanım amacına göre değişen el sanatları yüzyıllardır aynı teknik ve hammaddelerle üretilmiş, renkleri, desenleri, şekilleri ve boyutları bölgeden bölgeye farklılıklar göstermiştir (Arlı 1990: 1185). Zaman içerisinde gelişen bilim ve teknoloji ile değişen dünya şartları el sanatlarının değişimine neden olmuş, yaşam koşullarına ayak uyduran el sanatları ya kısmen ya da tamamen değişmiş ve bazı el sanatları yok olmuştur. Sanayi devriminin etkisiyle birlikte ekonomik yaşamın değişimi el sanatlarının da ekonomik özelliklerine etki etmiştir. Maddi gelir getirmeyen el sanatları yok olmaya mahkum olmuştur (Kılıçarslan, Etikan ve Evecen 2017: 43). Bu yüzden el sanatları geleneksel üretimden uzaklaşarak, dekoratif, aksesuar eşyalar olarak üretilerek geçmişten gelen anlamlarını da yitirmiştir. Geleneksel üretimi alıcı bulamayan el sanatları kültürel özelliklerini kaybederek yeni nesillere aktarılması ve geleceğe ulaşması engellenmiş olacaktır. Seri üretim sistemlerinin üretim miktarları ve çeşitliliği artarken üretim maliyetinde azalma görülmüştür. Bu durum el sanatlarının çoğunu yok etmiştir. Son yıllarda çırak-kalfa-usta ilişkisi yok olmuştur ve şehirlere göç büyük oranda artmıştır.

El sanatlarının yaşamasını, geleceğe aktarılmasını ve üretimini arttırmak için devlet desteği, yetiştirme kursları, sosyal ve sivil toplum örgütlerinin ortak çalışması gerekmektedir. Palu son yıllarda bu bilinci devlet kurumları ve sosyal kurumları ile aşmak için yeni eğitimler yapmakta ve yeni ustalar yetiştirmektedir. Palu'da özellikle ekonomik nedenlerden dolayı insanların el sanat-

larından uzaklaşmaması için halk eğitim kurumlarının verdiği eğitimler ile birlikte KOSGEB desteğiyle geleneksel el sanatları desteklenmektedir.

KAYNAKÇA

ARLI, Mustafa (1990), “*Köy El Sanatları (1185)*” Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.

ERGÜR, Atilla (1997) “*El sanatları ve endüstri (382-384)*” Türkiye’de El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

KARAKAŞ, Erdal (1999), “Elazığ Şehrinin Gelişmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, s. 129-154.

KILIÇARSLAN, Hande, ETİKAN, Sema ve EVECEN, Arzu (2017), “El Sanatlarında Ekonomik Kaygılarla Ortaya Çıkan Yeni Tasarımlar”, *Kalemisi*, Sayı: 9, s. 33-44.

NAS, Emine (2012), “Konya Yöresi El Sanatlarında Anlam Yüklü Motiflerin Halk Diline Yansıması”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Sayı: 7, s. 1619-1633.

ONUK, Taciser (1998) “İçel İli Çamlıyayla (Namrun) Geleneksel Oyalarının Çağdaş Kültür Ve Ekonomideki Yeri Ve Önemi”, *Kozalak Orman Bakanlığı Gazetesi*, Sayı: 1, s. 5.

ORAKOĞLU, Müge Elif (2011), "Elazığ'daki Tarihi Yapıların Temel Sistemlerinin İncelenmesi", *e-Journal of New World Sciences Academy Engineering Sciences*, Sayı: 4, s. 859-869.

ÖLMEZ, Filiz Nurhan ve ETİKAN, Sema (2008), “Kavramsal açıdan el sanatları sorunsalı”, *Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları – 1*, s. 369-383.

SARIKAYA HÜNEREL, Zeliha ve ER, Binaz (2012), “Halk Kültürünün Tanıtılmasında El Sanatlarının Yeri Ve Önemi” *Batman University Journal of Life Sciences*, Sayı: 1, s. 179-190.

YANAR, Ayşem (2012). Türkiye’de Geleneksel Turistik Hediyelik Eşyanın Sürdürülebilirliği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi (El Sanatları) Anabilim Dalı, Ankara.